KIRÁLYI MAGYAR
TERMÉSZETTUDOMÁNYI
TÁRSULAT

BUDAPEST, 1937

KIRÁLYI MAGYAR
TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

TEGNAP ÉS MA

163-646

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
KÁJONI JÁNOS

S. Doc

EMLÉKFÜZET

KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
BUDAPEST, 1937

TARTALOM

A Természettudományi Társulat 3

A Természettudományi Társulat története 7

A Természettudományi Társulat tagjai 33

A magyar tudomány külföldön 36

A Természettudományi Társulat működése, I. Szakosztályok 37

A Társulat székháza 40

A Társulat könyvtára 41

A Társulat nagy adományozói 43

A Társulat 1930. emlékkiállítása 44

A Társulat mint kiadó 45

A Természettudományi Társulat kiadói munkája 47

A borítékon a Természettudományi Társulat történelmi nevezetességű pecsétje *Morelli Gusztáv* rézmetszete után.

48907. — Réval

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat székháza az Eszterházy-utcában.

A Természettudományi Társulat

SZÁZ ÉVE ÁLL FENN a Természettudományi Társulat! Ez a száz év múlhatatlan dicsőséget jelent a magyar szellem életében. A Magyar Tudományos Akadémia mellett ez a társulat a legpatinásabb és legtermékenyebb tudományos csoportosulás hazánkban. Ez a társulat nevelte a magyarságot természettudományos gondolkozásra; gyujtópontja egy évszázadon át egész nemzeti műveltségünket átalakító ismeretfejlesztő törekvéseknek. Ez a társulat emelte természetkutatásunkat a nagy nyugati népek kutató munkájának színvonalára: egy századon keresztül ez a társulat volt a magyar természettudományos műveltség sarkköve.

De nemcsak tudományos eredményeivel szolgálta a Természettudományi Társulat a magyar közműveltség ügyét. Körébe vonzotta az ország legkiválóbb szellemeit s ezzel fölbecsülhetetlenül sokat adott hazánknak. A Társulatban

meghonosodott bensőséges szellemi élet közéletünk sok kiválóságát és pedig nemcsak a tudósokat, de a természet titkaiban szeretettel elmélyedő művelt magyarokat országépítő munkára is ösztönözte. A tagok névsorában olyan nevek díszlenek, mint Kossuth Lajos, Jókai Mór, Gyulai Pál, Csengery Antal, Ybl Miklós, József főherceg, Lotz Károly, Görgey Artúr. Egy évszázadon át társulatunk nemcsak a magyar tudományos törekvések tűzhelye, hanem a magyar közéleti kiválóságok és a természettudományok egyszerű barátainak egységes, vállvetett tömörülése volt.

Társulatunk munkaközösség. Legfőbb törekvése, hogy eredményeit a tagoknak tudomására hozza. Ebből a célból az intézmények egész hálózatát építette ki. Az első és legfontosabb tényező a Természettudományi Közlöny. Ez havonként jelenik meg és ingyen jár minden tagnak. Közérthető, élvezetes magyar nyelven tájékoztat a tudomány haladásáról és friss eredményeiről. Nem zárkózik el a nagyközönségtől, sőt állandó, szoros kapcsolatban marad a tudnivágyó olvasókkal. Ebből a célból külön rovatot vezet „Kérdések-Feleletek" címen. Ebben a rovatban szakavatott tudósok felelnek a tagoknak bármilyen tudományos kérdésre. Tizenöt év alatt ez a rovat közel hétezer felvilágosítást adott, életet és közvetlenséget vitt tudományos életünkbe. Biztos tájékoztatót nyujt a modern kutatások rengetegében, mindenkit eligazít személy szerint azokban a komoly kérdésekben, amelyeket csak szakember oldhat meg.

Társulatunk második intézménye a szakkönyvtár, amely közel hatvanezer kötetet és gazdag folyóirat-anyagot ölel fel. A tagoknak nemcsak ingyen áll rendelkezésére, hanem a könyvtáros szívesen szolgál felvilágosítással, utat mutat az olvasónak bármely kérdés szakirodalmában.

De Társulatunk nemcsak terjeszti a tudományt, hanem fejleszti is. Minden tagnak módot ad, hogy eredményeit nyilvánosság elé is vihesse. Erre szolgálnak a szakosztályok, amelyekben aktív tudományos kutatás folyik. Hogy a szakosztályok munkássága eredményesebb legyen, tagjaiknak a szak-

osztályi tagdíj fejében megküldjük a Magyar Chemiai Folyóirat-ot, az Állattani Közlemények-et vagy a Botanikai Közlemények-et.

Továbbá azzal is igyekezünk szolgálni a tudomány ügyének, hogy a legégetőbb kérdéseket könyvalakban, kellemes és mégis szakszerű stílusban összefoglaltatjuk és e kiadványaink-at jelentős árkedvezménnyel (25—30%) juttatjuk el tagjainkhoz. Ugyancsak kedvezményes áron nyujtjuk nekik a Pótfüzetek-et, amelyek terjedelmesebb értekezéseket tartalmaznak. Végül nagyhatású ismeretterjesztő intézménynek bizonyultak Társulatunk tudományos estélyei és népszerű előadásai. Ezeken nagynevű kutatók és szakemberek adnak elő a tudomány egy-egy közérdekű kérdéséről. A legutóbbi néhány estén Verebély Tibor egyetemi tanár „Alkati elgon-

A társulati előadóterem a Leitz-féle vetítőgéppel.

dolások az orvosi gyakorlatban", Deseő Dezső egyetemi tanár „A megfiatalítás", Szabó Zoltán egyetemi tanár „Rokonság, származás, öröklés", báró Adreánszky Gábor egyetemi m. tanár „Marokkói útiképek", Wodetzky József egyetemi tanár „A csillagászat modern problémái", Mauritz Béla egyetemi tanár „A Föld kérge és ami alatta van", Tóth Géza adjunktus „A Föld felszínétől a sztratoszféráig" címmel tartottak vetített képekkel s bemutatásokkal gazdagított előadásokat, amelyeknek visszhangjuk volt a tudós világ és a művelt nagyközönség körében.

Az intézményeknek ezzel a sorozatával akarja társulatunk szolgálni kettős hivatását: a tudomány fejlesztését és terjesztését. Azonban arra is gondot fordít, hogy tagjaival személyes kapcsolatot tartson fenn és mindíg hangsúlyozza elismerését és háláját a természettudomány barátai iránt. Ezt jelképezi az a díszes kiállítású oklevél, amellyel társulatunk a belépő tagokat üdvözli. Azonkívül hagyományos szokás, hogy üdvözlő irattal ünnepeljük meg a belépés 50-ik évfordulóját, a természettudomány lelkes pártolásában eltöltött félszázad minden nemes törekvését. Arra is módot nyujtunk természetesen tagjainknak, hogy vendégeket hozzanak magukkal társulatunk estélyeire, előadásaira, könyvtárába. Sőt hálás szívvel vesszük, ha tagjaink új tagok toborzásával lendítik föl a magyar közműveltség ügyét.

A Természettudományi Társulatnak tagja lehet mindenki, akit legalább egy társulati tag ajánl. A társulat szeretettel fogad mindenkit, s ép ezért megkönnyíti az ajánlás megszerzését is. Terhet pedig egyáltalán nem ró tagjaira, kivéve az igazán elenyésző tagsági kötelezettséget. Természetesen mindenkinek módot nyujt, hogy tevékenyen dolgozhassék, de ezt kinek-kinek egyéni buzgalmára bízza. Főcélunk a tagok természettudományos ismereteinek kiépítése és rendszeres fejlesztése. Ezen keresztül akarjuk elterjeszteni hazánkban a modern természettudomány hatalmas vívmányait, a természettudományos gondolkozás lélekformáló értékeit.

A Természettudományi Társulat története

AZ év tavaszán száz esztendeje, hogy balkáni kutató útjáról hazatért az első magyar természettudományi expedíció. Gróf Széchenyi István eszközölt ki az expedíció számára szultáni fermánt, költségeit Frivaldszky Imre természettudós, az első magyar Balkán-kutató vállalta. 1833-ban ketten, Füle András és Manolesco, 1834-ben Hinke Károly indulnak útnak. Az expedíció négyévi munkája páratlan eredménnyel járt. 1900 növényfaj és 2000 rovarfaj került múzeumunkba. A szultán fermánja ugyan veszélyes területeken is szabad mozgást biztosított a kutatóknak, de a veszélyektől meg nem menthette az expedíció embereit. Füle Andrásnak bolgár szolgájával együtt a Balkán hegyeiben nyoma vész, Hinke Károly pedig Szaloniki mellett pusztult el ott szerzett halálos betegségében.

Azt hihetné az ember e hír olvastán, hogy Magyarországon a természettudományi kutatás száz év előtt már annyira előhaladott volt, hogy tudósaink az országban nem találtak elegendően nagy kutató feladatokat. A dolog nem így volt. Az ország természettudományos feltárása ekkor jóformán még meg sem kezdődött, ám ez a vállalkozás újra felkeltette a természettudományi kutatás iránti érdeklődést. Újra előtérbe került tehát a csaknem négy évtized előtt Kitaibel Pál által már megpendített természettudományi társaság megalakításának gondolata.

AZ ELSŐ KÍSÉRLET EGY TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT ÉRDEKÉBEN

1802-ben a tudósok egy kis csoportja előtt *Kitaibel Pál*, a nagy magyar botanikus előterjesztette már egy természettudományi társaság megalakításának tervét; nem rajta mult, hogy az eszme csak jóval később öltött testet. Nem ő tehet róla, hogy a tudományok mecénásait nem *irányíthatta magyar célok felé egy magyar tudós társaság*. Ami Kitaibel Pálban mint felismerés derengett, az csak négy évtized multával világosodott meg: hogy a tizenkilencedik század természettudománya nem élhet elszigetelten. És nem élhet meg csupán nagyszívű mecénások kegyelméből. Hogy nemcsak az új állat- és növényfajták felfedezése a fontos, hanem fontos a tudományok népszerűsítése révén a tudományos közvélemény megteremtése, s hogy a természettudomány egyetemes nagy feladatait csak a nemzeteken belül *megszervezett tudomány* viheti előbbre.

Mai szemmel nézve Kitaibel Pál kísérlete nem is vezethetett még eredményre. A tudomány nyelve a latin volt, de latin volt a hivatalos közélet nyelve is. Az országgyűlésnek 1840 óta, a közigazgatásnak csak 1843 óta volt magyar hiva-

talos nyelve. A magyar természettudománynak pedig nemcsak az alapjai hiányoztak, hanem a nyelve is. Az újjáéledő nemzeti szellem, amely a magyar nyelv jogait juttatta érvényre a közéletben, irodalomban, tudományban, akarva nem akarva meg kellett, hogy lazítsa a magyar tudományosság nemzetközi kapcsolatait. *Szily Kálmán* írja e korról:

„Sohasem volt Magyarország, sem azelőtt, sem azután, a természettudományok tekintetében oly messze hátramaradva a Nyugat tudományossága mögött, mint a 19-ik század első és második negyedében."

Azon kérelmet, mellyet e' Magyar Királyi természettudományi Társulat folyó hó 10-ikén elömbe terjeszteni nem lehetett kedvesen nem vonnem; mert valamint abból nyilván kitünik a' Társulatnak egyesített abbéli iparkodása, hogy a' természet bö adományai hasznunkban, nemzeti gazdaságunk minden ágainak javára megesmertessenek s használtassanak, ugy az által alkalom nyujtatik nekem is, ennek fejlés és hasznos czélnak elömozdi-tására járulhatni.

Midön tehát e' Társulatra néve a' Párfogói Czimet szivesen elfogadom, ennek válaszképeni kijelentésébe mellett egyszersmind tudatni kivánsam a Nagy. érdemü Társulattal, mi szerint párfogói tisztemnek közjóra vezető tellyes részét mindenkor örömeim közé számitandom.

Bécsben, Szent György hava' 20-ikán 1843

István

István főherceg levelének kisebbített mása

A kormány a legnagyobb nehézségeket gördítette az elé, hogy tanulni vágyó ifjak külföldi egyetemekre kimehessenek, vagy hogy külföldön nyomott könyvek bejöhessenek. Csak maradjon minden a maga helyén: az ifjak otthon, a könyvek künn, ez a legbiztosabb módja a fölforgató eszmék kirekesztésének. Bólyainak tizenkilenc évig kellett várnia, amíg Göttingából megkaphatta Gauss egy matematikai munkáját.

Rohanó világban élsz, olvasó, de a legközelebbi két tudományos, vagy technikai csoda szünetében szentelj rá egy-két percet és lapozd át velünk a legrégibb és legnépszerűbb magyar tudományos társulat történetét, hogy meglásd, mekkora munka volt kiküzdeni Magyarországon a természettudományi haladás előfeltételeit.

István főherceg

A TÁRSULAT HÍRES TAGJAI

Kossuth Lajos

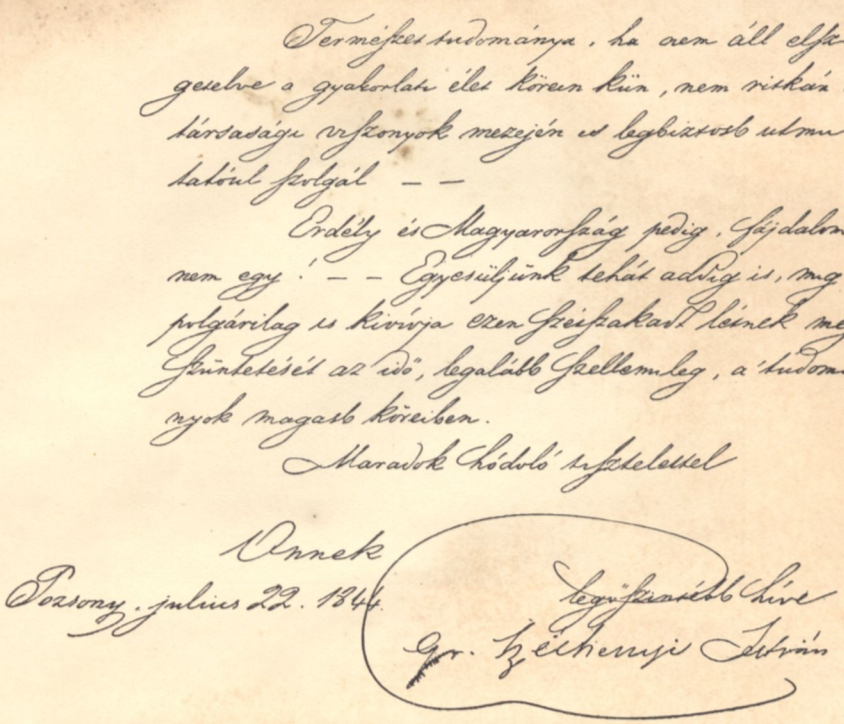
Jókai Mór

Gróf Széchenyi István

Nagy örökséget kaptunk a mult századtól: a természettudományok és technikai tudományok műhelyeit, kutató intézeteit, egyesületeit, de úgy vagyunk velük, mint általában a hagyatékokkal, természetesnek vesszük, hogy megvannak, mint ahogy a század gyermekei nem csodálkoznak a rádión, vagy a repülőgépen. Nagy hiba volna azonban azt hinni, hogy mindazt, amit a tudomány szervezeteiben készen kaptunk, azt a technikai fejlődés árama automatikusan hozta magával. A Körösi Csoma

Gróf Széchenyi István Bugát Pálhoz intézett levelének végső sorai

Sándor fajtájából való tudósok, vagy a Frivaldszky-féle expedíciók hősi nélkülözésekkel teli erőfeszítéseinek adassék meg minden csodálatunk, de a mindjobban terebélyesedő, sokoldalú tudomány nagy kérdéseit csak szervezett tudományos erőfeszítések vihették rohamlépésben előre. Amióta a tudomány kinőtt gyerekcipőiből és felszereléséhez drága műszerek, költséges laboratóriumok kellenek, azóta minden tudományos vállalkozás csak úgy számíthat sikerre, ha terve számára a nagyközönség — mert ez a tudomány valódi mecénása — érdeklődését is biztosította. A mult század úttörő természettudományi munkája számára azonban még előbb közvéleményt kellett teremteni. Néhányan azok közül, akik megsejtették a kutatások korszakformáló erejét, akik hittek egy-egy kutató elképzelésében és képességeiben, ezt a hitüket bele kellett hogy vigyék a köztudatba. Támadt néhány ember, aki ezt az érdeklődést megszervezte és a kutatás folytonossága érdekében állandósította.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT MEGALAKUL

A Természettudományi Társulat megalakulása, négy évvel a magyar balkáni természetkutató expedíció befejezte után — Kitaibel ekkor már az enyészeté volt — egybeesik a magyar reformkorszak tavaszával. Egy szívós kitartású szervező, *Bugát Pál* orvos, 1841-ben, „tavaszutó 28-án" Pesten 134 taggal megalakítja a társulatot.

Az alapítókban sok volt az akkori idők embereinek rajongásából. Nemcsak a természettudományokat akarják művelni általában, hanem az ország természettudományos felkutatását, folyóirat kiadását, könyvtár és múzeum alapítását is programmjukba veszik. Az ország azonban gyámság alatt állt; felülről mindennemű mozgolódást gyanakodva néztek. A Magyar Királyi Helytartótanács kénytelen kelletlen tudomásul vette ugyan a Társulat megalakulását, kijelentette, hogy mint

méltóztassanak elnézéssel venni, hogy jó akaratukba támaszkodva Köszö netemhez egy kérést csatolok.

Én a hazafiúi szempontból érdeklődés mellett a természettudományok iránt személyileg is Kiváló előszeretettel viseltetem. Viszontagságos életem sok keserves csapásai folytán oly vigasztalás után epedve, mely nem függ az emberek ingadozásaitól, eszembe jutottak Chateaubriand eme szavai: „heureux ceux qui aiment la Nature, et la trouvent, et ne trouvent qu'elle, aux jours de l'adversité. Megkíséreltem ha van e igazság e mondatban. És keresem a természet szeretet csodás nyilatkozványainak tanulmányozásában, a végtelenség világától a lábom alatti porszemig. Nagyon keveset tudok. De e kevessel is többet találtam, mint a mennyit keresék. Csak vigasztalást kerestem de lelki kincset is találtam, melynek becsével semmi sem mérkőzhetnek. És a mióta ezt feltaláltam, életemet nem érzem többé oly örömtelen ridegnek, mint a minővé az emberek tevék.

Ekként a természet tudományok cultusa, lelkem szükségévé vált. Szeretek tanulni. Óhajtanék Társulatukkal tagsági viszonyba lépni.

Tisztelettel kérem Urasságokat, hogy ha engem ezzé nem ítélnek méltatlannak, s e viszonyt politicai tekintetekből a társulatra nézve nincs okuk hátrányosnak tartani: méltóztassanak engem (100 ft. tagsági díjjal) az örökítő tagok sorába felvétel végett a Választmánynak ajánlásba tenni.

Különösen lekötelezve érzendem magamat e szívességük által, s felvétel esetén a száz forintot azonnal megfogom küldeni.

Hálás köszönetem megnyújtása mellett van szerencsém Urasságokat kiváló tisztelettel üdvözleni s magamat jó indulatú emlékezetükbe ajánlani.

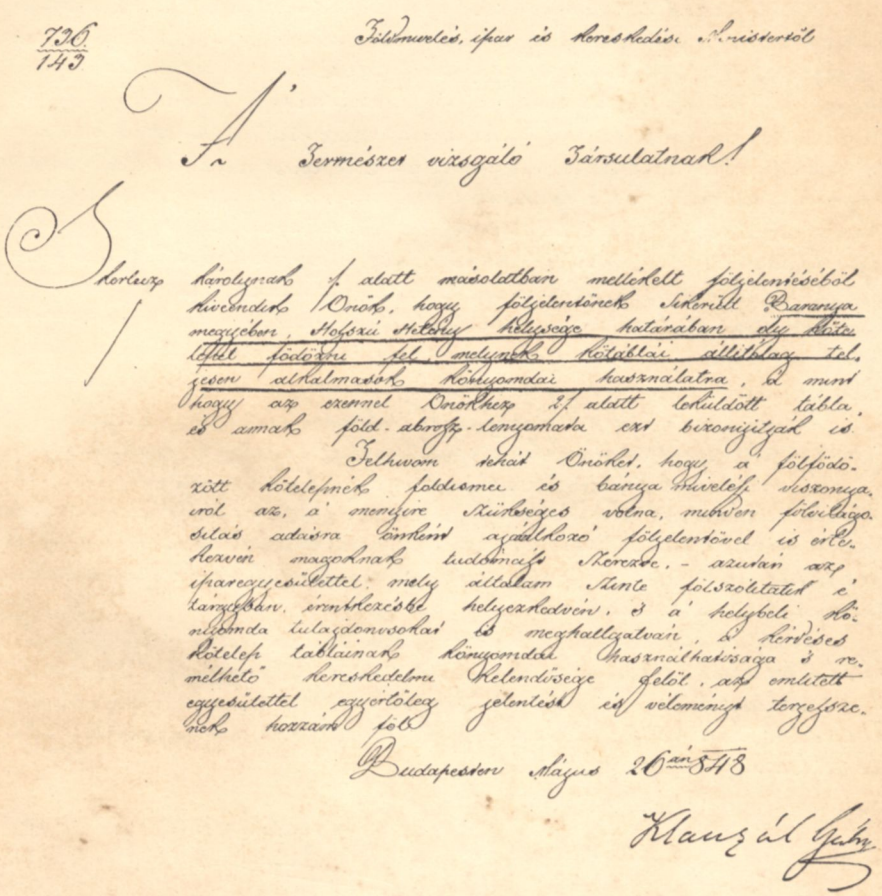
Kossuth Lajos

Kossuth Lajos levelének utolsó sorai

magántársulat ellen semmi kifogást nem tesz, de nyilvánosnak, országosnak el nem ismeri, amíg illetékes helyről működésében meg nem erősítik.

Egyszóval királyi engedély kellett. Meg is folyamodták és a folyamodvány jó másfél év mulva azzal a paranccsal jött vissza, hogy a Társulatnak pártfogót kell választania. Bugát Pálék erre a leendő nádort, a népszerű *István főherceget* környékezték meg, egyúttal pedig reá való tekintettel a Társulat nevébe belevették a „királyi" szót is. István főherceg szívesen vette a kérést, kijelentvén, hogy „a pártfogói címet szívesen elfogadja, s vele járó tisztének teljesítését mindenkor örömének számítandja".

Így már aztán aránylag gyorsan megjött a királyi engedély, 1844 október 22-én, azaz a Társulat megalakulása és működésének megkezdése után alig 3 év mulva. Kiemeli azonban az engedélyező irat, akkori ékes latinsággal, hogy ez távolról sem jelenti azt, hogy folyóiratot is szabad kiadnia, mert ezért a programm bemutatásával annak idején külön kell majd folyamodnia.

736
143

Földmivelés, ipar és kereskedelmi M. kir. Ministertől

A Természetvizsgáló Társulatnak!

Korlátozó károlyinak f. évi alatt másolatban mellékelt feljelentéséből kivendeki Önök, hogy feljelentőnek tekintett Baranya megyében, Hosszú Hétnek helységének határában egy kőtelepet fedezni fel s melynek kőtábláit állítólag tel. jesen alkalmatlanok kőburkondai használatra, a mint hogy az ezennel Önökhez 3/f alatt leküldött tábla, és annak fold. ábrázat-domyomata ezt bizonyítják és.

Felhivom tehát Önöket, hogy a feljödözött kőtelepnek földismei és bányaművelet szempontjából az, a' mennyire szükséges volna, mibben feljelentés adatásra nézve azáltalam feljelentővel és érdekeltekkel magokat tudósítani szándékoz. - azután azt, sparecyesülettel, mely állásban szente feljszólitatást a' bányában érintkezésbe helyezkedvén, s a' helybeli körülmények tudakozódvasokat és megkallgatván, a' kérdéses kőtelep tábláinak kőnyomdai használhatósága s valószinü kereskedelmi kelendősége felől, azt emlitett egyesülettel együttesen jelentését és véleményét terjeszteni hozzám fel.

Budapesten Május 26án 1845

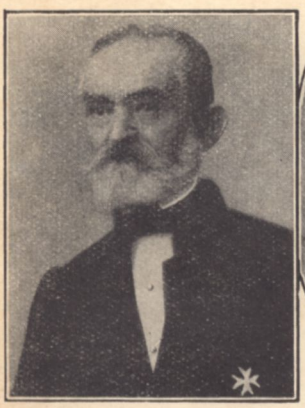
Kautz Gyula

Az első felelős magyar minisztérium leirata a Társulathoz a hosszúhetényi palák tárgyában

A TÁRSULAT ELNÖKEI

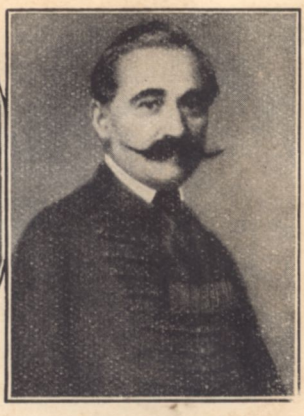
Bugát Pál (1793—1865) Társulatunk megalapítója és első elnöke

Kubinyi Ágoston (1844—1845)

Scitovszky János (1845—1847)

Szőnyi Pál (1851—1858)

A TÁRSULAT MEGKEZDI MUNKÁJÁT

Az első elnök, a lelkes Bugát Pál, valóban minden követ megmozgatott a Társulat érdekében. Önzetlensége és agitációs munkássága alig marad el Kazinczy Ferenc irodalmi apostoli munkája mögött. Amikor úgy gondolta, hogy tagszerzéshez az övénél tekintélyesebb elnökre van szüksége, *Kubinyi Ágoston*-nak, majd *Scitovszky János* akkori pécsi püspöknek engedte át helyét, bár az elnöki munkát továbbra is ő maga végezte. Nehezen indult meg a Társulat tudományos munkálkodása, de a Társulat későbbi nagy újjáalkotója, Szily Kálmán, írja e munkálkodás első évtizedéről, hogy „nem volt Társulatunk történetében olyan üdvös eszme és gondolat, amely azóta testet öltött, amit azon a számos szakülésen meg ne pendítettek és meg ne vitattak volna". Merész, sőt túlmerész volt a Társulat munkaterve. A pályakérdések egész sorát tűzték ki, nem kis feladatok elé állítva a pályázókat. De ezekben a feladatokban sok az értékes ötlet, sok az ország gazdasági boldogulását célzó útmutatás. Csak néhány példát. Kitűzték a pilisvidéki kőszenek, a hazai aszfaltok vizsgálatát és kitűzték a kérdést, mivel lehetne az egészségre ártalmas ólommázat (a cserépedényeken) más mázzal helyettesíteni. Munkába vették a kőolaj után való kutatást és a magyarországi ásványvizek vizsgálatát. Mai tudományos felkészültségünk sem volna elegendő a társulati üléseken felvetett sokfelé ágazó feladatok megoldására.

A TÁRSULAT ELSŐ MUNKATERVE

Még 1847-ben határozta el a Társulat, hogy a következő évben, amikor az orvosok és természetvizsgálók Pesten tartják gyűlésüket, Budapest és környéke természettudományi leírását ki fogják dolgozni és meg fogják indítani „Magyar Isis" címmel természettudományi folyóiratukat. Az 1848-i esztendő a legkedvezőbb kilátások mellett indul meg; 26 ülést tartott ebben az évben a Társulat, melynek egyikén pl. még sikerült Frivaldszkynak és Sadlernek szakvéleményével megmenteni egy budai polgár és üvegesmester méheit, kinek a városi tanács azzal az indokolással tiltotta meg a méhtartást, hogy az a virágoknak és embereknek ártalmas. Az utolsó szakosztályi ülést november 30-án már csatazaj zavarja.

A Társulatot megerősítésére irányuló törekvésében lepték meg az 1848—49-i események. Pompás munkatervéről le kellett mondania; az országon végigzúgó vihar szétszórta a Társulat tagjait. Nagyrészük elbujdosott, a Társulat válságba jutott.

A TÁRSULAT AZ ABSZOLUTISZTIKUS ÉRA ALATT

1850-ig szünetelt minden társulati tevékenység. A „próbaévek" küzdelmei mégsem múltak el nyomtalanul, mert amikor 1850-ben *Szőnyi Pál*, a Társulat alelnöke, hozzálátott a szétszóródott tagok egybegyüjtéséhez, feladatát siker koronázta.

Irinyi János (1811—1895)

Csengery Antal (1822—1880)

Toldy Ferenc (1805—1875)

Tisza Kálmán (1830—1902)

TÁRSULATUNK HÍRES TAGJAI

Császári biztos jelenlétében tartotta meg a nemzeti katasztrófa után 1851-ben első ülését felsőbb helyen nyert engedély alapján a Társulat, de a hatóságok gyanakvó ébersége kísérte működését. Prottmann hirhedt pesti rendőrkapitány 1852 márciusában megidézi az első titkárt — a pecsét miatt. Az 1843 júniusában megtartott nagygyűlés a pecsétnyomóra Isist, mint a természet istennőjét választotta jelképül, ki alatt egyiptomi szfinx feküdt, alatta pedig Magyarország címere. A pecsétről hiányzott a korona, amely, mint a titkár a rendőrségen előadta, csupán esztétikai szempontokból maradt ki, nem akarták. hogy a nehéztestű szfinx a korona kiálló sugarain „nyugodjék". A rendőrség a kapott felvilágosításban megnyugodott ugyan, a pecsétet azonban, nehogy utánzásra adjon alkalmat, „letartóztatta".

Ebben a légkörben, ahol minden kockázatos volt, ami a közfigyelem felkeltésével járt, bajos volt eleven tevékenységet folytatni. A Társulat évkönyvei alkották úgyszólván az egyedüli kapcsot a Társulat és a tagok között, hiszen minden megmozdulásnak hatósági gáncsoskodással kellett számolnia. 1849-től 1858-ig zárva volt a Magyar Tudományos Akadémia is; a tudós akadémikusok, ha kutatásaik eredményeivel a közönség elé akartak lépni, csak a Társulat nyilvánosságát vehették igénybe.

Az Akadémiával való kényszerű együttműködés nemhogy közelebb hozta volna, de eltávolította a Társulatot közönségétől. Vissza kellett hát térni az alapítók kitűzte célokhoz: a nagyközönség felé kellett fordulnia. Az első ezirányú lépések azonban nem sikerültek. Megindított folyóirata, a „Természettudományi Társulat Közlönye", nehézkesen megírt nagy tanulmányaival nem volt vonzó olvasmány.

Hogy hogyan kell a közönség érdeklődését felkelteni tudományos problémák iránt, azt megmutatták az 1866 elején megtartott népszerű előadások. Ekkor veszi kezébe a Társulat irányítását az ez évben megválasztott első titkár, *Szily Kálmán*, a Társulat második megalapítója.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT ÚJ KORSZAKA

1868 november 21-én Szily Kálmán indítványára határozza el a Társulat, hogy 1869 január elsejétől kezdve havonta rendesen megjelenteti népszerű folyóiratát.

Huszonöt évi kísérletezés után végre megszületett az a magyar természettudományi folyóirat, amely helyesen fogta fel feladatát. A Természettudományi Közlöny-nek az első titkár, Szily Kálmán lett a szerkesztője, akinek előbb *Lengyel Béla*, később *Fodor József*, majd *Paszlavszky József* segítettek a szerkesztés munkájában. Szily a magyar olvasóközönség igényeit bámulatos megérzéssel ismerte fel. Már az első füzetek cikkeinek címei is elárulják, hogy friss szellem, közvetlenség érvényesül a Társulat életének irányításában. A csillagok élete, Mesterséges termékenyítés, Mi a láng, A perpetuum mobile, Darwin és az állatvilág, Az akarat sebessége, A Holt-féle villanygép, Lélek és rémjelenségek, A sziámi ikrek, csupa, mindenkit érdeklő témák. A szerkesztőséget elárasztják a tagok elismerő levelei, a tagok száma rohamosan emelkedik. 1868-ban a Társulatnak még csak 577 tagja volt; ez a szám Szily Kálmán működése alatt a világháborúig megötvenszereződik. Szily Kálmánnak megengedte a sors, hogy nemcsak a századik, a kétszázadik, a négyszázadik füzethez, hanem még az ötvenedik kötethez is megírhassa az előszót. A friss szellemű Közlöny felkeltette a sajtó érdeklődését, ettől az időtől kezdve

állandóan figyelemmel kísérte a Társulat működését. Szily Kálmán a pihenni nem tudó úttörők fajtájából való volt. Mikor a Természettudományi Közlöny-t immár a síma pályán bizton haladni látta, új feladatok után nézett. A magyar nyelvtudomány súlyos mulasztásait, elvi, módszertani hiányait kellett pótolni. Nyilvánvaló, hogy a Természettudományi Közlöny szerkesztői munkája közben ismerte fel, milyen

TÁRSULATUNK HÍRES TAGJAI

József főherceg (1833—1905)

Báró Podmaniczky Frigyes (1824—1907)

Ybl Miklós (1814—1891)

Gróf Klebelsberg Kunó (1875—1932)

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
KÁJONI JÁNOS

fontos dolog a tudományok népszerűsítésének érdekében a tudomány mesternyelvét gondozni. Így lett a fizika tanárából nyelvész. Fiatalabb kezekre bízza a Közlöny szerkesztését, s bár mint alelnök továbbra is szervezője, éltetője marad a Társulatnak, ő maga kiadja a Magyar Nyelvújítás Szótárát, megszervezi a Nyelvtudományi Társaságot és a Magyar Nyelv című folyóiratot. Így lett a Természettudományi Társulat a magyar nyelvtudomány új lendületének is elindítója.

Mikor Szily Kálmán három évtizedes szervezői munka után visszavonul a Társulat vezetésétől, így búcsúzik: „A Természettudományi Társulat annyi száz munkatársát nem nevezhetem meg név szerint, csak egyet említek meg, nem azért, mert régi barátság fűz hozzá, hanem mert e téren az ő érdemei a legfényesebbek. *Herman Ottót*, aki felolvasásaival, cikkeivel, könyveivel oly nagy mértékben emelte a Társulat népszerűségét."

Herman Ottó még nem volt a Társulat tagja, amikor Szily Kálmán elfoglalja a Társulat titkári székét. A konzervátori állást, amelyet az Erdélyi Múzeum Egyletnél viselt, otthagyta; élete legválságosabb éveit éli ekkortájt. Pesten, ahol kevesen ismerték — hiszen tudományos cikkei az Erdélyi Múzeum Egylet közlönyében s kolozsvári lapokban láttak napot — reménytelennek látta jövőjét. Kamerunba készült kutatóútra. Mikor Szily Kálmán Herman Ottó tervéről értesül, a Balkán-kutató Frivaldszky segítségével keresztülviszi, hogy Herman Ottót a Természettudományi Társulat bízza meg Magyarország pókfaunája megírásával. Erre a célra 2000 frt-ot juttat Herman Ottó kezébe, akit ilyen módon a Társulat mentett meg a hazai tudományosság számára. Herman Ottó a tudományos művek egész sorával szolgálta meg a Társulat támogatását. „Magyarország pókfaunája" című háromkötetes műve, melynek első hatalmas kötete három évvel a kapott megbizatás után 1876-ban lát napvilágot a Társulat kiadásában, „a magyar zoológiai irodalom első nyugateurópai színvonalon mozgó monografiája" írja róla Lambrecht Kálmán. Herman Ottó munkájának hangja merőben elütött az akkor az egész világ természettudományi irodalmában szokásos hangtól. Ízes szóanyagot vitt be előadásába, felkutatott magyar mesterszavakkal írta le a pókok szerveit és életjelenségeit. Új hangot megütő cikkei csaknem mind a Természettudományi Közlönyben jelennek meg.

TUDOMÁNYT NÉPSZERŰSÍTENI CSAK AZ IGAZI TUDOMÁNYOSSÁG ALAPJÁN LEHETSÉGES

Érdekes jelenség, hogy attól kezdve, hogy a népszerűsítő irány legnagyobb sikereit éri el, mélyül el a Társulat szigorúan vett tudományos munkássága is. Országos érdekű kutatások megindítását *Báró Eötvös Loránt* már az 1870 november 4-én tartott ülésen szorgalmazta. A nagy visszhangot vert eredmény, amely Herman

Ottó munkáját itthon és külföldön kísérte, igazolta Szily Kálmán és Eötvös Loránt célkitűzéseit. Az államsegély pedig, amelyet kutatások támogatására ez időtől fogva a minisztérium kiutalt, ha nagyszabású vállalkozásokra nem is volt elégséges, de ösztönzést jelentett. Az egyre terebélyesedő magyar szaktudományosság művelői amúgy sem juthattak szerephez a Magyar Tudományos Akadémiában, a módszerek tökéletesedésével mind jobban szaporodó feladatok elvégzését pedig egyre jobban sürgette az idő. Hamarosan kiderült, mekkora szükségletet elégített ki a szakosztályok létesítése, amelyek 1891-ben *Ilosvay Lajos* indítványára megalakultak. A növénytani 14 taggal (1916-ban már 823 tagja volt), az állattani 13 taggal (a tagok száma ugyanennyi idő alatt 887-re emelkedett), a kémia-ásványtani 23 taggal (később ez is 987 tagú lett).

TUDOMÁNYOS INTÉZETEK, KUTATÓÁLLOMÁSOK TERVEI A TÁRSULATBAN

Országos érdekű közművelődési és közgazdasági ügyeket indítottak el kezdeményezésükkel e szakosztályokban a Társulat tudósai s alig méltányolható érdemük, hogy sok szunnyadó tehetséget serkentettek munkára. Intézetek, kutatóállomások felállítását szorgalmazták, közvéleményt teremtettek immár népszerű Közlönyük révén az egész sajtóban, természettudományi expedíciók, vállalkozások érdekében s a társadalomhoz fordultak, ha úgy látták, hogy az ügy, amelyért síkra szállanak, még nem ért meg állami feladattá.

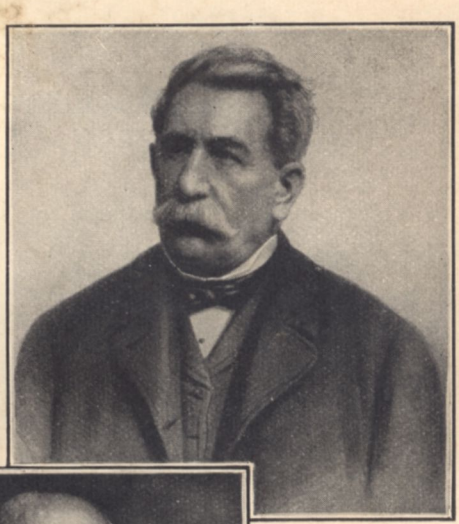
1874 január 10-én *Konkoly Miklós* indítványozza, hogy a Társulat szükségesnek tartja egy csillagdának a fővárosban való építését s ennek kivitelére minden kedvező alkalmat igyekezni fog felhasználni. Tizenhét évig pihent az elvetett mag. 1891-ben a közoktatásügyi miniszter felkéri a választmány két tagját, *Heller Ágoston*-t és *Kövesligethy Radó*-t, hogy az építendő csillagvizsgáló intézet bizottságában vegyenek részt. 1895 november havában *Biró Lajos* önként útra kelt Új-Guineába, hogy ott állattani kutatásokat végezzen. Országos érdeklődés fordult feléje, hiszen az Új-Guineában fiatalon elhúnyt Fenichel Sámuel merész próbálkozására még emlékezett a közönség. Az 1897 január 28-án tartott közgyűlésen Szily Kálmán indítványozta, hogy a Társulat indítson országos gyüjtést Biró Lajos támogatására. Az összegyült kb. 4000 frt mindenesetre meghosszabbíthatta Biró Lajos tartózkodásának idejét Új-Guineában. Kockázatos vállalkozása nagy sikerrel járt; a gyüjtött anyag nagy értéke lett a Múzeum gyüjteményének.

Az állattani szakosztály kezdeményezésére kezdett foglalkozni a Társulat a madárvonulások vizsgálatának országos megszervezésével. Megbízza Herman Ottót, aki a halászatról szóló nagy feltűnést keltő műve befejeztével ornithológiai

tanulmányokkal foglalkozott, hogy a madárvonulást Norvégiában megfigyelje, majd pedig megbízza Magyarország madárvilága megírásával is. 1893-ban a Társulat kötelezi magát arra, hogy a madárvonulás rendszeres megfigyelését tíz éven át 500 frt-tal előmozdítja. A vizsgálat irányítását a Társulat kezdeményezésére létesített Magyar Ornithológiai Központ vette át, amelyből később a Madártani Intézet lett. Ugyanebben az évben elhatározza a szakosztály, hogy a magyar fauna rendszeres és hiteles jegyzékét összeállítja és költségeit fedezi. 1893-ban mozgalmat indított az édesvízi és a tengeri fauna vizsgálatára alkalmas állomások szervezésére. 1894-ben Herman Ottó bemutatja a zoológiai állomások berendezéséről szóló jelentést és költség-

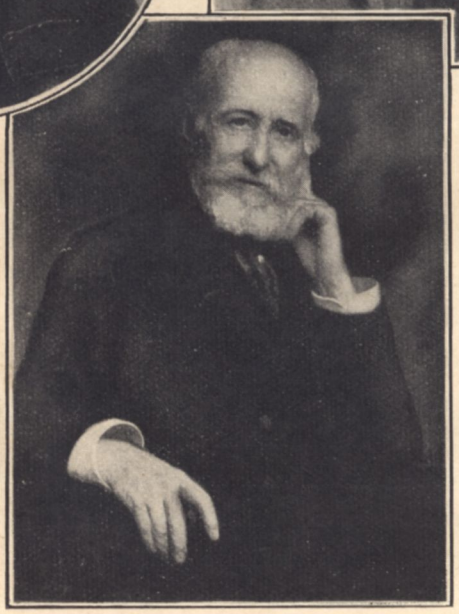

Sztoczek József (1865—1867)

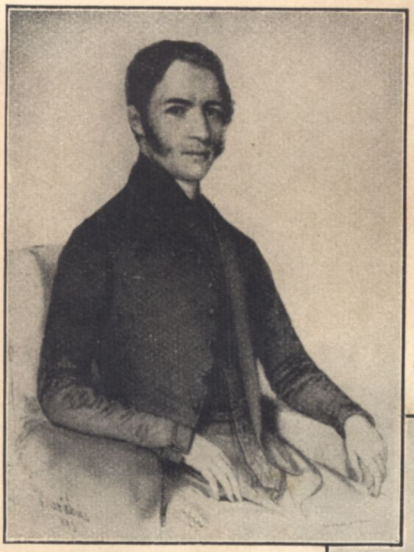

Korizmics László (1859—1860)

A TÁRSULAT ELNÖKEI

Than Károly (1872—1879) (Balló Ede festménye után)

Hanák János

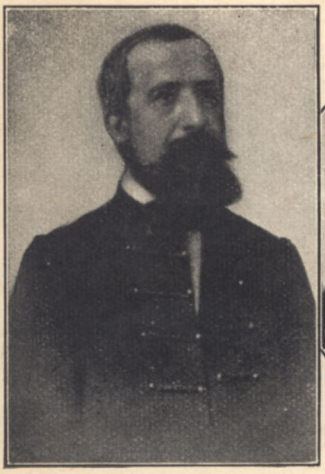
Frivaldszky Imre

HÍRES
TERMÉSZETTUDÓSOK

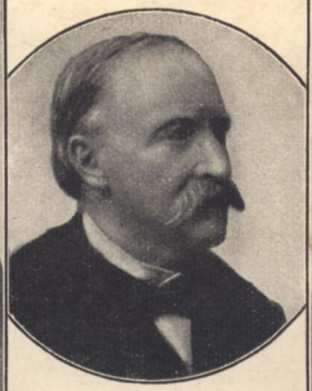

Jedlik Ányos

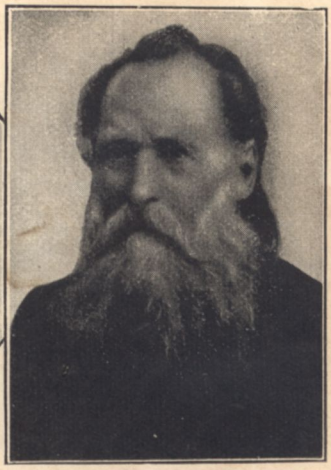
TÁRSULATUNK
HAJDANI
TEVÉKENY
TAGJAI

Xantus János

Frivaldszky János

Herman Ottó

vetést; ez a jelentés a kormány részére készült. 1897-ben arra kérte a Társulat a közoktatásügyi minisztériumot, hogy a Balatonon végzendő biológiai kutatásokat anyagilag támogassa. Fedezet hiánya miatt az állami segítség elmaradt. Harminc évvel később nagy ünnepélyességgel ment végbe a tihanyi parton a biológiai állomás alapkövének letétele. Az állomás már évek óta működik s munkásságával európai hírt szerzett az országnak és kezdeményezőinek.

A növénytani szakosztály 1892-ben tőzegkutató bizottságot küldött ki; a bizottság munkájáról egy tanulmányban számolt be. Evvel kapcsolatban megbízást adott a magyarországi kőszén- és tőzegtelepek kémiai és technológiai vizsgálatára.

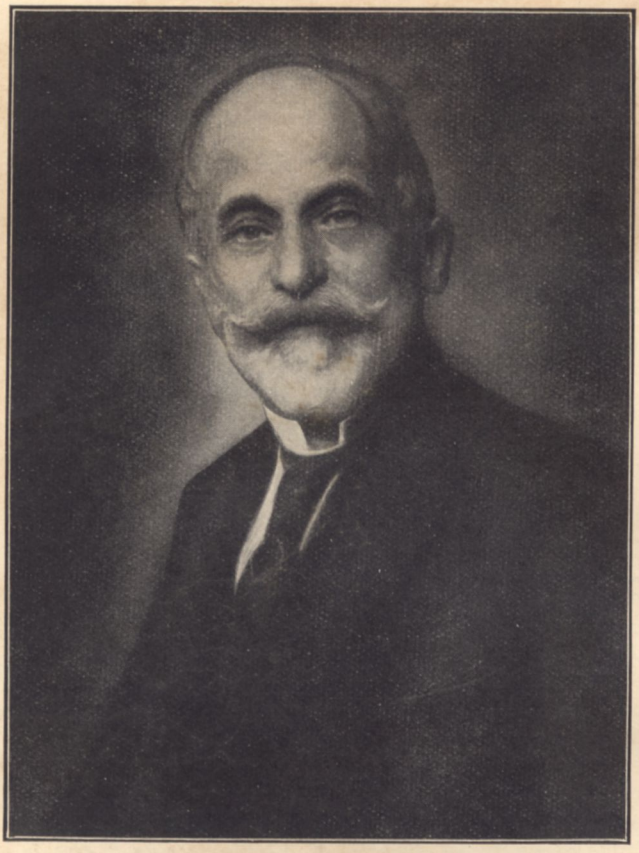

Társulatunk Szily Kálmán emlékérme

Íme, ez a megszervezett tudós társadalom, húszezer lelkes hívőre támaszkodva hozzá mert nyúlni a legnagyobb feladatokhoz. A legtöbb állami tudományos intézetnek, a Meteorológiai, a Növényélet- és Kórtani, a Vetőmagvizsgáló-, a Madártani-, a tihanyi Biológiai állomásnak magva, csírája ott fogamzott meg a Természettudományi Társulat méhében. Hiszen kezdetben mindazt a munkát, amelyet most ezek a szakintézmények végeznek növénynemesítés és állattenyésztés érdekében, a Társulat tagjai végezték, részint önkéntes buzgalomból, részint pedig a hatóságok kérésére. A Társulat soha nem várt idegen, vagy állami támogatásra, ha felismerte egy feladat fontosságát. A nemzetek tudományos versenyében pedig — hiszen a nagy feladatok csak nemzetközi kooperáció útján oldhatók meg — mint egyenrangú fél kívánt résztvenni. Ilyen feladatok számára mindíg készen állott a Természettudományi Társulat gárdája.

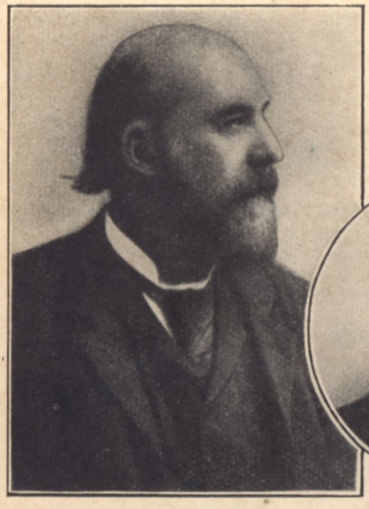
A „TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY" NÉPSZERŰSÉGE 600%-os TAGSZAPORULATOT SZEREZ A TÁRSULATNAK

1869-ben jelent meg a *Természettudományi Közlöny* első füzete. A folyóirat nagy sikere a Társulatot egykettőre országos jelentőségűvé emelte. Új korszakba lépett a Társulat. Ha Bugát Pál valamikor azt mondta, hogy a Természettudományi Társulat az Akadémia szemináriuma, a 80-as, 90-es évek Társulatára ez a jellemzés nem talál; sokkal több volt már ennél. A Társulatban érlelődtek ki, a Közlönyben dolgozták ki kivitelre alkalmas formában az országos természettudományi feladatokat. Pedig igen egyszerű eszközökkel érte el a szerkesztő, Szily Kálmán a sikereit. Ilosvay Lajos, a Társulat későbbi nagynevű elnöke, így jellemzi Szily Kálmán működ-

Szily Kálmán (1872—1879)

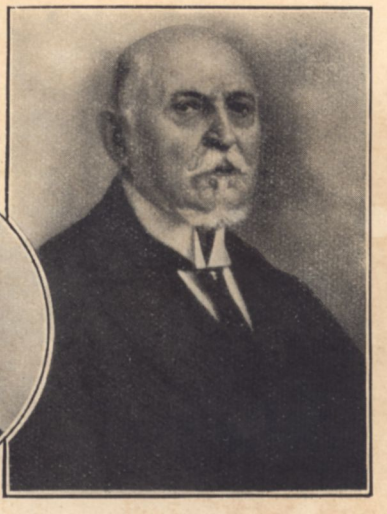
A TÁRSULAT ELNÖKEI

Wartha Vince (1899—1909)

Lengyel Béla (1910—1913)

Ilosvay Lajos (1914—1936)

dését: „Tartózkodott fellengős ígéretektől. Két célt tűzött ki. Egyik az volt, hogy az évi illetmény fejében élvezhető és tanulságos olvasmányt nyujtson, melyből a természettudományok legújabb és legfontosabb haladását mindenki könnyűszerrel megérthesse; másik célja, hogy a természettudományokat minél szélesebb körben elterjessze, megkedveltesse, hogy a természettudományok szeretetét az emberekbe beoltsa. Csak általánosan érthető közleményeket ismertetett, melyek az abstract deductióktól, vagyis csak a beavatottak által érthető fejtegetésektől mentesek voltak ... és gondosan kerülte, hogy bárkinek nézetét, hitét, akár ízetlen pajzánságból, akár hiábavaló tudákoskodásból megsértse". „Nem dicsekvés — folytatja tovább Ilosvay Lajos —

Tekintetes Titkár Ur!

Miután az ide mellékelt s „a légsulymérővel történő magosság-mérés képletéről" czimü értekezésnek az értekező által jóllindokolt czélja: a légsulymérővel való magosságmérés képletét kényszegősen ismert természettani tételekre alapítva utólagos correctiók nélkül elemi és felsőbb mennyiségtani uton levezetni, ezen czélhoz vezető mindegyik utoni eljárás pedig egészen szabályszerű következik: hogy annak a természettudományi társulat közlönyében leendő megjelenését csak kívánatosnak nyilvánithatom.

Hasonló értelemben nyilatkozom az ide visszaérkezett, s egy röptét a Martius 6-iki nyelvgyakorlásáról szóló, másrészt a napfogyatkozások kifejtésének módját ismertető értekezésről azon esetben, ha ezek épségben való megérkezése mellett azokban, miszerint elébe a „tisztelt társulat" megszólítás helyett egy az értekezés tartalmát kijelentő czimet czélszerűbbnek tartanék, a 2dik ábra vonalainak betük általi megjelelése és közöttök a szövegben előforduló xy betüket pedig vagy kiviandóknak az ábrában is, vagy a szövegből is kihagyandóknak vélném.

Pesten Majus hó 3án 1867 ben

Jedlik Ányos

Jedlik Ányos, a dinamó feltalálójának egy bírálati jelentése

hanem Szily Kálmán emlékezetének őszinte tisztelete ismételteti meg velem, hogy a Természettudományi Közlöny első számát 804, századik számát 4850 tag köszöntötte. Ez a 600%-os létszámszaporodás ilyen rövid idő alatt annyira páratlanul állott, hogy dr. Cantor heidelbergi egyetemi tanár egyik frankfurti lapban ezzel a megjegyzéssel közölte: olyan Természettudományi Társulat, amely nem egészen tíz év alatt 800 tagról 4800 tagra növekedett, Magyarországon kívül nehezen található."

A vonzerő, amit a friss hangú, érdekes Természettudományi Közlöny a közönségre gyakorolt, számokban a következőképpen jutott kifejezésre:

A tagok száma:

1867	végén	tehát az új Közlöny megindulása előtt	659
1868	„		804
1869	„	az új Közlöny megindulása után . .	1658
1875	„		4432
1880	„		5380
1885	„		5780
1890	„		7173
1899	„		8023
1909	„	1909 óta havonta kétszer jelenik meg a Közlöny	9204
1912	„		10081
1915	„		10524
1916	„		12081
1919	„		14953
1925	„		15529
1927	„		17409
1929	„		18180

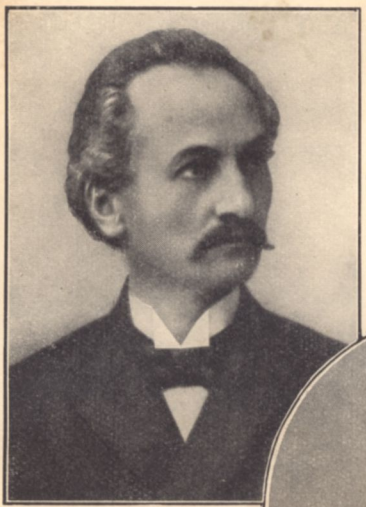
A nagyobb előtanulmányokat igénylő közlemények a Pótfüzetekben láttak s látnak napvilágot; térhódítására jellemző, hogy a Pótfüzeteket már 1916-ban 5600 példányban kellett nyomatni.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT ÚTTÖRŐ MUNKÁJA

A Közlöny nagy sikere hívta életre a Természettudományi Könyvkiadó Vállalatot; *Dapsy László* indítványára létesült 1870-ben.

Új közönségét — hiszen a Kiadóvállalat könyvei rendes könyvkereskedői forgalomba nem kerültek — ugyancsak azzal hódította meg, hogy kiadványai tartalom,

alak és nyelvezet dolgában az ismeretterjesztő munkálkodás példaképei tudtak lenni. Itt jelentek meg a „természettudományok századának" úttörő nagy munkái magyar fordításban. *Darwin, Helmholtz, Reclus, Brehm, Stein, Poincaré* világképet formáló műveit a Könyvkiadóvállalat ismertette meg a művelt magyar közönséggel. 1872-től 1928-ig 50 fordított és 35 eredeti, összesen 85 művel 95 kötetben gazdagította a magyar természettudományi irodalmat. Itt jelentek meg a magyar tudósok

Klein Gyula

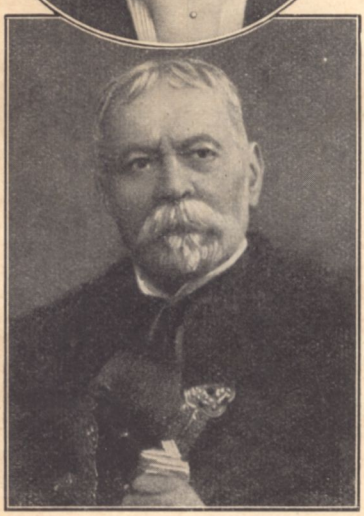
Kossutány Tamás

Biró Lajos

HÍRES TERMÉSZETTUDÓSOK

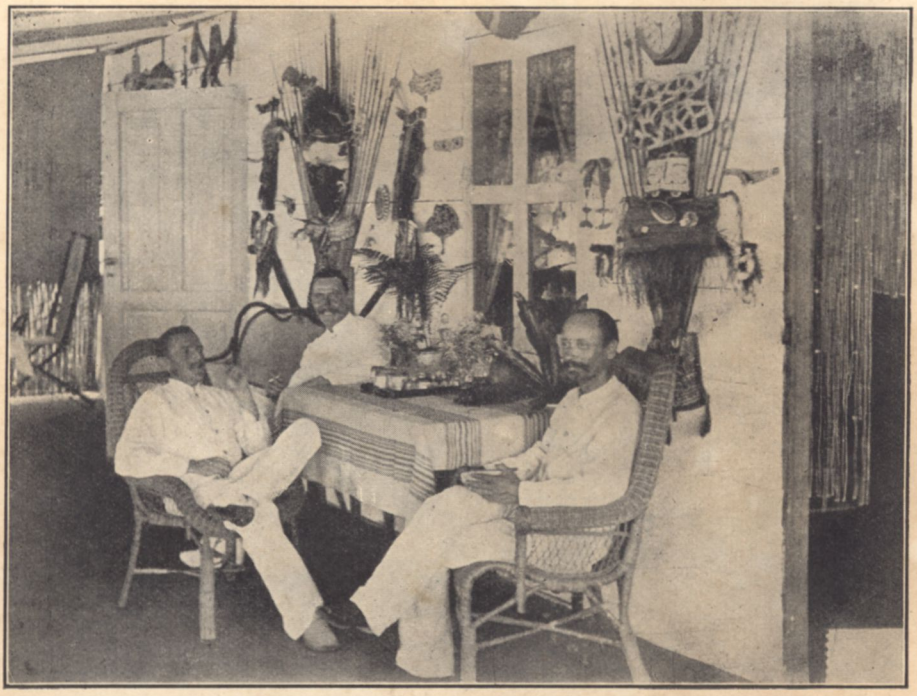

Horváth Géza

TÁRSULATUNK HAJDANI TEVÉKENY TAGJAI

munkáinak válogatott sorozatai is. Halhatatlan Herman Ottó legjelesebb műveit a Könyvkiadóvállalat adta át a nyilvánosságnak, *Lóczy Lajos* világirodalmi jelentőségű kínai birodalmát, *Almássy György* ázsiai vándorútját és *Stein Aurél* egyik legérdekesebb felfedezését, a belsőázsiai romvárosokat innen ismerte meg a magyar közönség. Meg fogjuk érteni, hogy miért tudtak népszerűek lenni a Természettudományi Társulat könyvei, ha felsorolunk néhány címet: A fizika története a 19. században; Az elektromosság és gyakorlati alkalmazása; Az érzékszervek élettana; Anatómia és divat; A madarak haszna és kára; Magyarország lepkéi a Berger-féle Atlasszal; Magyarország virágos növényei; A növényvilág és az ember; A magyar nép arca és jelleme; A magyar pásztorok nyelvkincse; Vándorúton Ázsia szívébe; A baktériumok természetrajza.

Számos itt megjelent mű kézikönyv jelentőségre emelkedett és szinte nélkülözhetetlenné vált. *Czógler* és *Heller* fizikatörténete, *Wartha Vince* agyagipari technológiája, *Thanhoffer* anatómiája, *Ilosvay* kémiái, *Abafi* lepke-, *Wagner* növénykönyve, *Zemplén* elektromossági és *Mágócsy-Dietz* növénytáplálkozási, *Lovassy* állattani munkái.

Biró Lajos kutatóútján Új-Guineában. A bennszülöttek tárgyaival díszített verandán (jobbfelől) Biró

Felbecsülhetetlen azoknak a tudományos monografiáknak az értéke, amelyek jórészt országos támogatással, mint külön kiadványok jelentek meg. Bartsch, Dada, Entz, Francé, Herman, Horváth, Kohaut, Pungur, Zimmermann zoológiai, Filarszky, Hazslinszky, Hollós, Simonkai botanikai, Hidegh, Inkey, Kerpely, Krenner, László, Maderspach, Pethő, Primics, Szádeczky, Toborffy ásványtani és geológiai, Hegyfoky, Héjjas, Róna, Schenzl meteorológiai és geofizikai munkái hazánk természeti viszonyainak megismerése céljából nélkülözhetetlen forrásmunkák. Roppant hasznos szolgálatot tettek, különösen az egyetemi oktatásnak azok a művek, melyek a Magyar Chemiai Folyóirat mellékleteként jelentek meg. Lengyel, Than, Scheitz, Plank, Gsell, Buchböck, Bartal, Felletár, Kosutány, Nuricsán, Ruzitska, 'Sigmond, Wartha, Weszelszky, Zemplén analitikai, módszertani művei kémiai irodalmunk legértékesebb termékei.

Biró Lajos felfedezte paradicsommadár (Astrarchia Stephaniae Mad.) Dr. Madarász Gyula festménye nyomán

A Könyvkiadó Vállalat a Természettudományi Társulat legnagyszerűbb vállalata. Kiadványainak ívszáma elérte a 3000-et.

A Társulatban 1847 óta rendszeresített népszerű előadások, majd az 1888 óta megtartott sorozatos előadások a „Népszerű Természettudományú Előadások" kedvelt gyüjteményében jelentek meg 1877—1887-ig tíz kötetben. Az akkori időszak kiváló természettudósainak 80 előadásából okulhatott az érdeklődő közönség. Nagyobb közérdekű előadásokat a Könyvkiadó Vállalat időszakonként most is füzetalakban ad ki.

A „Népszerű Természettudományi Könyvtár", amelyet 1910-ben indított meg a Társulat, szükségesnek mutatkozott azért, hogy a természettudományok közérdekű fejezetei kisebb terjedelmű, olcsóbb kiadásokban terjedhessenek el. Első kötetét Wodetzky József írta „Az üstökösök" címmel. Ezt követte Steiner Szilárdnak „Színes fotografozás" című, pályadíjat nyert munkája. Harmadik kötetként jelent meg a kirándulók zsebkönyvének első része: „Útmutató növények gyüjtésére, megőrzésére és növénytani megfigyelésekre", melynek két kiadása fogyott el. A könyvkiadó vállalat ezzel a sorozattal olyan útmutatókat adott tagjai kezébe, amelyek segítségével szakszerűen végezhetik a természetben gyüjtő munkájukat. Hasonló célt szolgálnak „A természettudományok elemei" című vállalat füzetei, amelyekből nyolc füzet látott napvilágot; ezek a füzetek kapcsolták be a Társulat érdeklődői körébe a nem iskolázott közönséget.

A Könyvkiadó Vállalat és a Társulat sokoldalú kiadói munkáját az alábbi összefoglalás mutatja meg:

A K. M. Természettud. Társulat Évkönyvei	4	kötet
A K. M. Természettud. Társulat Közlönye	7	„
Természettudományi Közlöny és Pótfüzetek	61	„
Könyvkiadó Vállalat	97	„
Egyéb kiadványok	113	„
Népszerű Természettudományi Könyvtár	9	„
Népszerű Természettudományi Előadások	10	„
Természettudományok Elemei	8	„
Állattani Közlemények	26	„
Botanikai Közlemények	26	„
Magyar Chemiai Folyóirat	35	„
Évkönyv	4	„
Összesen	400	kötet.

A négyszáz kötet 8964 íven 143.401 nyomtatott oldalt jelent.

E kimutatásban szereplő tudományos folyóiratok: az *Állattani Közlemények*, *Botanikai Közlemények*, *Magyar Chemiai Folyóirat* a Társulat működését a világ tudós közvéleménye előtt is dokumentálják.

NÉPSZERŰ TERMÉSZETTUDOMÁNYI ESTÉLYEK

Korszerű természettudományi kérdések népszerűsítése érdekében előadások rendezését mindjárt megalakulása után megkezdte a Társulat. 1841 október 12-én, szóval a Társulat megalakulása után félévvel javasolja Bugát Pál elnök, hogy „a Társulat természettudományi mutatványokkal" lépne elő a Nemzeti Casinóban vagy a megye házánál, hogy a közönség a Társulat munkálkodását látva, kedvet kapjon e tudományok iránt. Sajnos, különböző okokból erre az előadásra akkor nem került sor. A gondolat csak a Társulat 25 éves fennállásának megünneplésekor érett meg a megvalósításra. 1866 februárjában és márciusában rendezték meg az első három népszerű előadásos estét a művelt közönség élénk részvéte mellett, az ág. ev. egyházközség dísztermében. Az elsőn *Stoczek* elnök és *Parbach*, a másodikon *Szabó* és *Nendtvich*, a harmadikon pedig *Vámbéry Ármin* és *Than Károly* tartottak előadást.

A nyolcvanas évek óta az előadások vonzereje folytonosan növekedett. Az Akadémia kisterme, az előadások színhelye csakhamar szűknek bizonyult. Mikor pedig az előadások színhelyét az egyetem valamelyik nagy előadótermébe tette át a Társulat, több előadást meg kellett ismételnie. Az a közvetlenség, amely a Természettudományi Közlöny ízes magyarsággal megírt cikkeivel népszerűvé tette a Társulatot, e népszerű természettudományi estélyeket is jellemezte. Különösen emlékezetesek voltak Herman Ottó előadásai; fellépése lebilincselő volt, előadásainak hangja, bár minden mondata a magyar nyelv öntudatos művészét árulta el, mentes volt minden nagyképűségtől. Ehhez a példához igazodtak az előadók. A figyelmes szemlélő meggyőződhetett róla, hogy az előadások látogatása nem múló divat, bárha az a sajtóvisszhang, amely pl. Herman Ottó előadásait kísérte, ez előadások látogatását divattá tette, hanem a természettudományok megkedvelésének és megbecsülésének következménye. Az tagadhatatlan, hogy az időszerű témák még mindíg nagyobb hallgatóságot vonzottak, mint a többiek, de ez mindíg így volt. 1911-ben Lengyel Bélának a folyós levegőről hirdetett előadását az érdeklődők nagy száma miatt két ízben kellett megtartania. Hasonló érdeklődést váltott ki Kövesligethy Radó előadása a Halley-féle üstökösről. Báró Eötvös Lóránd indítványára a természettudományos előadások sorozata kibővült az elemi előadások és tanfolyamok szervezésével nem iskolázott közönség részére. Ezekben nem annyira a kísérletezés titkainak, mint inkább a természettudományi igazságok szabatos fejtegetésének és leírásának kellett érvényesülniök. Előadásokat tartottak: Krenner József, id. Entz Géza, Lengyel Béla és báró Eötvös Lóránd.

A „MAGYAR SZALMALÁNG LEGENDÁJA"

A magyar szellemi közélet túlzott önkritikára hajlamos emberei valamikor a magyar közönség részvétlenségét azzal magyarázták, hogy a magyarban hiányzik a hajlam a természettudományok tanulására. „Csodálatos azonban" — írja Ilosvay

Báró Eötvös Lóránd 1880—1919-ig Társulatunk alelnöke volt

Lajos —, „hogy mihelyt megtalálták a Közlöny írói, hogy a Közlönyben miről és miképpen kell írni, a művelt magyar olvasóközönségnek is megérkezett a vágya olvasásukra, gyönyörködött nyelvezetében, megelégedéssel vette tudomásul a boszszantó természettudományú műszók mellőzését". 76 évi küzdelem után jutott csak el a Társulat odáig — 76 évig lobogott ez a „szalmaláng" —, míg létalapja biztosítottnak volt tekinthető. Íme, milyen igazságtalan volt a magyar szalmalánggal való gyakori példálózás. A magyar szellemi élet gazdag sok évi, néha sok évtizedes vállalkozásokban, gyüjteményes munkákban, könyvsorozatokban, amelyek iskolapéldái a céltudatos, szívós, lankadatlan munkának. De ezek közül a szellemi teljesítmé-

nyek közül is messze kiemelkedik a Természettudományi Társulat. Megalakulását, fennmaradását és virágzását nem köszönheti állami támogatásnak, mely mindenkor szinte csak névleges volt, sem egyes gazdag mecénások bőkezűségének, mert a Társulatért a dolgozó művelt magyar középosztály hozott sokszor erején felüli áldozatot. Köszönheti annak, hogy vezetése olyan önzetlen és rátermett férfiak kezébe került, mint Bugát Pál, Szily Kálmán, Wartha Vince, Ilosvay Lajos, hogy csupán néhány nevet emeljünk ki a sok fényes magyar név közül. Megilletődéssel idézzük itt mégegyszer Bugát Pál emlékét, akit a szabadságharc alatti magatartása miatt egyetemi tanárságától megfosztottak, sőt nyugdíja elvesztésére is elítéltek, és aki, minthogy gyermekei nem voltak, nyolc szegény csángó gyermek nevelését vállalta; Szily Kálmán emlékét, aki hosszú élete és fáradhatatlan munkája javarészét áldozta a Társulatnak.

A vezetők munkáját hozzájuk méltó vezérkar támogatta, akiknek hívó szavára ezer és ezer tudós és művelt magyar ember, a szellemi élet színe-java állt munkájával a Társulat szolgálatába, de ennek sikerében kétségtelenül része volt annak az elszakíthatatlan kapocsnak is, amely a magyarságot a természethez fűzi és amely elválaszthatatlan kapcsot a természettudományi műveltség még tudatosabbá és szorosabbá tette.

A Természettudományi Társulat dolgozó testület; a multba, legyen az példaadásban még oly kimeríthetetlen, ritkán tekint: feladatainak sokasága a jelenhez és a jövőhöz köti. Éppen ezért teendőinek gazdag új programmjával, mint száz év óta mindíg, most is szeretettel várja sorai közé a magyar társadalom természettudományok iránt érdeklődő minden tagját, a háború óta őrségen álló gazdag rétegeződésű új értelmiséget és az ifjúságot!

A Társulat egy régi oklevele István főherceg és Bugát Pál aláírásával

A Természettudományi Társulat tagjai

Bár már a 40-es években helyet foglaltak tagjaink sorában uralkodók, az arisztokrácia és a főpapság fényesnevű képviselői mellett a kultúra egyszerű munkásai, az orvosok, tanárok, tanítók, gyógyszerészek, mezőgazdák is, igazi szervezetét a Társulat a Közlöny megindításával alapította meg. Nincs társadalmunknak ma olyan rétege, mely tagjaink sorában képviselve ne volna. Jólesik megallapítanunk, hogy az ország legfőbb méltóságainak viselői mellett az egyszerű kisgazda, a munkás is tagjaink között van és mindegyikük megtalálja kiadványainkban azt, amit keres.

Hosszú és nehéz küzdelmek árán emelkedett az alapító tagok szerény 134-es létszáma a mai tiszteletreméltó 13.000-es tömegig. Az 1848. forradalom előtti időkben a legnagyobb buzgalommal sem lehetett 412 (1847) tagnál többet a zászló alá gyüjteni. Nagy akadály volt, hogy az akkori alapszabályok kötelezővé tették valamely szak választását, sőt még az aktív közreműködést is megkívánták. Ez a körülmény sok érdeklődőt elijesztett a Társulattól. Még így is megdöbbentő a nagy visszaesés a szabadságharc után. 1851-ben 80-nál aligha becsülhetjük többre a tagok számát.

A Társulat is közel volt ahhoz, hogy „mint oldott kéve" teljesen széthulljon. Hiszen maga *Bugát Pál*, az alapító is bujdosni volt kénytelen egyideig. Csak kínos lassúsággal verődnek újra össze a hívek. Számuk 1859-ben is még csak 325. Mikor a Természettudományi Társulat hét évfolyamot ért régi Közlönye megindul, a tagok is szaporodni kezdenek. 1868-ban számuk 804. Annál rohamosabb az emelkedés *Szily Kálmán* felléptével és a mai Természettudományi Közlöny megindultával. 1869-ben 1658, 1871-ben 2737; 1873-ban 3808 és 1878-ban 5021. Tekintélyes nagy szám az akkori viszonyokhoz képest. A gyarapodás nem áll meg. 1912-ben eléri a 10.081-et, 1919-ben a 14.953-at. A nagy nemzeti szerencsétlenség fokozott erőfeszítésre sarkalja Társulatunk vezetőségét és valamennyi tagját. Megindul a taggyüjtés nagy erővel, úgy, hogy 1924-ben a nyilvántartott tagok száma eléri a 27.031-et. Sajnos, ez a szám nem volt reális. A rendületlen hit, mely a trianoni békét nem képzelhette hosszúéletűnek, visszatartotta Társulatunk vezetőségét, hogy időelőtti seregszemlét tartson tényleg megmaradt tagjai fölött. Az 1925-ben végbevitt tagrevizió 15.529-ben állapította meg Társulatunk akkori tényleges taglétszámát. Ez a szám azóta folytonosan emelkedik. 1929 végén elérte a 18.180-at.

Tagjainkon múlik, hogy csökkenés még a mai nehéz gazdasági viszonyok között se következzék be. Hisszük, hogy országunk e téren is megteszi kötelességét.

Büszkeséggel állapítjuk meg, hogy még a mai nehéz viszonyok közepette is, amikor mindenki csökkenti kiadásait, tagjaink száma emelkedik. Örömmel tölt el bennünket az a tudat, hogy jó munkát végeztünk. Tagjaink nagy száma, ragaszkodásuk bizonyítja, hogy a helyes úton haladunk és ez ad erőt a nagy munkához és küzdelemhez.

A TÁRSADALOM MINDEN RÉTEGE KÉPVISELVE VAN A TÁRSULATBAN

A Természettudományi Társulat tagjainak nagy része olvasója a Természettudományi Közlönynek. Az ezredik szám megjelenésekor, 1934-ben a Természettudományi Közlöny akkori 13.500 olvasója foglalkozás szerint a következőkép oszlott meg:

Ez a kimutatás tehát megmutatja, hogy a Természettudományi Közlöny valóban a művelt magyar olvasó közönségé.

A magyar tudomány külföldön

AZ EÖTVÖS-INGA INDIÁBAN

A torziós ingát kiemelik ládájából. Az angol kormány egyik legnagyobb olajvállalata felkérésére a Báró Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet — vezetője Pekár Dezső dr. — végzett Indiában, Kahirpur bennszülött államban geofizikai méréseket

Az expedíció elefántjai. Az elefántot leültetik, hogy a műszer-sátorlapokat hátáról levegyék. Baloldalon szintezés az assami rizstarlón. Dr. Pekár Dezső felv.

A társulati társalgó

A Természettudományi Társulat működése

I. Szakosztályok

Munkásságának javát a Társulat a természettudományok népszerűsítésének adja. E népszerűsítő munka erős, megbízható alapja a körünkben folyó szakszerű tudományos munka.

A Természettudományi Társulat népszerűsítő munkájának hitele van. Ezt ma, amikor oly sok testületben folyik tudománynépszerűsítő munka, nem fölösleges hangsúlyozni. E hitel alapja nem utolsó sorban az a kutató munka, amely a Társulat szakosztályaiban szervezett alakot öltött. 1891 óta folyik a szakosztályi munka Társulatunkban. Ilosvay Lajos, a nagynevű kémikus, Társulatunk nemrég elhúnyt elnöke indítványára ekkor illeszkedtek be a Társulat életébe az „egymástól független szakosz-

tályok", amelyek szigorúbban szakszerű tudományos munkával foglalkoznak és ilyen munkára buzdítást adnak.

Az időrendben megalakult szakosztályok:

A NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLY

1891 november 11-én alakult 14 taggal. Néhány év alatt annyira megerősödött, hogy a szakosztály tagjainak járó és ma közel 1000 példányban megjelenő saját szaklapját, a

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK-et

már 1902-ben megindíthatta.

A szakosztály 1936 végéig kerek 400 ülést tartott.

AZ ÁLLATTANI SZAKOSZTÁLY

1891 november 26-án alakult meg 13 taggal. 1902-ben megindult folyóirata az

ÁLLATTANI KÖZLEMÉNYEK.

Megalakulásától 1936 végéig a szakosztály 372 ülést tartott.

A ma

ÉLET- ÉS KÓRTANI SZAKOSZTÁLY

nevet viselő szakosztály szintén 1891 november 26-án alakult meg, biológiai szakosztály néven. Minthogy tagjai munkásságának eredményeit a különböző orvostudományi szaklapok szívesen közlik, a szakosztálynak nincs külön folyóirata; a közönség érdeklődését leginkább felkeltő előadások a *Pótfüzetek*-ben kapnak helyet.

A *CHEMIAI-ÁSVÁNYTANI SZAKOSZTÁLY*

következik. Alakuló ülését 1892 január 5-én tartotta. A szakosztály 23 alapító tagja köré igen hamar sokszáz érdeklődő csatlakozott, úgyhogy már 1895-ben megindulhatott önálló szaklapja, a

MAGYAR CHEMIAI FOLYÓIRAT.

A szakosztály 1936 decemberében 286-ik ülését tartotta.

Az első négy szakosztály megalakulása óta több, mint negyedszázad múlott el, míg a Társulat újabb szakosztályok megszervezését látta szükségesnek. Ezek: a

MIKROBIOLÓGIAI SZAKOSZTÁLY.

Első önálló ülését 1928 március 20-án tartotta. Ez a szakosztály lényegében az élet- és kórtani szakosztály feladatköréből kiszakította a maga számára az élettannak és a kórtannak főként mikroszkóppal vizsgálható területét: a bakteriológiát, a szűrhető virusokat, antitoxinokat és az immunizálást.

Több, már meglévő szakosztály tudományos kutatómunkájának a mezőgazdaság érdekében hasznosítható részét 1929 december 19. óta a Társulat és a Talajtani Bizottság együttes szervezésében megalakult

MEZŐGAZDASÁGI SZAKOSZTÁLY

végzi. A szakosztály megalakulása óta tartott 70 ülésen az előadók a modern mezőgazdaság korszerű kérdéseivel foglalkoztak.

Nincs még négy esztendeje, hogy a „STELLA" Csillagászati Egyesület beleolvadt a Társulatba és mint annak

„STELLA" CSILLAGÁSZATI SZAKOSZTÁLY-a

1933 március 8-án első ülését megtartotta. E máig eltelt rövid idő alatt értékes munkát végzett ez a szakosztály is és erről — minthogy az 1925—1932. években kiadott Stella Almanach c. évkönyv és az 1926-tól 1931-ig megjelent Stella folyóirat, a szakosztály anyagi megerősödéséig szünetelnek — szakosztályi üléseken megtartott előadásokon számolt be.

Legújabb szakosztályunk az

EGYETEMES SZAKOSZTÁLY,

mely természetbölcseleti, természettudománytörténeti és didaktikai kérdésekkel foglalkozik.

A szakosztályok működése felöleli az egyes szaktudományok minden korszerű kérdését. Ezenkívül teret adnak a fiatalságnak arra, hogy első tudományos kutatásaik eredményeit a szaktudomány elismert képviselői előtt bemutassák.

Előadótermünk egy szöglete a Társulat régi híres tagjainak arcképcsarnokával. Pillantás a társalgóba

A Társulat székháza

TÁRSULATUNK fennállásának hetedik évtizedében szabadult csak meg a lakásváltoztatás nyomorúságaitól. Eladdig helyiségből helyiségbe vándorolt könyvtárával és gyüjteményeivel. Mikor 50 éves volt a Társulat, a régi Lloyd-épületben talált elhelyezést akkori taglétszámához képest nagyon szűkös viszonyok között. 1894-ben az Erzsébet-körút 1. sz. első emeletén rendezkedett be, ahol olvasótermét is megnyithatta. 1900 január 24-én a közgyűléstől felhatalmazást kért és kapott egy e célra alakult bizottság, könyvtárt, előadótermet befogadó otthon keresésére. A bizottság 1901 január 15-én meg is szerezte 210.000 K-ért az Esterházy-u. 14/16. sz. házat, ahol fennállása 61. évében a Társulat saját otthonában rendezkedhetett be.

„Mily eszményi állapot lenne, — fejezte ki a Társulat vágyát Ilosvay Lajos — ha a Társulat 100 éves örömünnepét legalább egy 500 hallgatóra kényelmesen berendezett saját olvasótermében tarthatná meg. Ha abban az épületben, amelyben a Társulat hivatala, könyvtára, olvasóterme, előadóterme van, a tagok beküldte tárgyak, eszközök vizsgálatára növénytani, állattani, kémiai vizsgálatokra alkalmas laboratóriumok is volnának."

Társulatunk előadóterme (a falakon a társulati arcképcsarnok)

A könyvtár olvasóterme

A Társulat könyvtára

FIATALABB nemzedékek el sem képzelhetik, mennyi nehézséggel járt a mult század negyvenes-hatvanas éveiben a természettudományi kutatás segédeszközeinek megszerzése. Közkönyvtárainkban a modern természettudományi irodalom csaknem teljesen hiányzott. A Természettudományi Társulat alapítói hamarosan hozzáláttak tehát egy használható, modern szakkönyvtár megteremtéséhez. 1841—1844-ig összesen 234 frt 38 krt, 1856—1866-ig 869 frt 30 krt adtak ki szakkönyvekre és folyóiratokra. Első ízben Kátai Gábor készített a Társulat könyvtáráról teljes könyvjegyzéket 1861-ben. Addig bizony a könyvtár sokat vándorolt. Minthogy a Társulatnak 1854—1862-ig saját hajléka nem volt, könyveit egymás után különböző helyeken tartotta. Egy ideig a „Köztelek" adott nekik szállást, majd Kőnig Gyula magánlakásán, később a Műegyetem fizikai szertárában húzódtak meg. Nyomtatásban a könyvtár jegyzéke először 1866-ban jelent meg a Természettudományi Közlöny mellékleteként. Ezt a jegyzéket a könyvtárnak 1875—1876-ban történt végleges rendezéséig még két füzet követte. Szerencsés fordulat a könyvtár

életében akkor állt be, amikor a Társulat a Mérnökegylettel közösen bérelt lakást és kényelmes olvasótermet rendezhetett be. Az a hatalmas lendület, amely 1868 után a Társulat életében beállott, a könyvtár gondozottságán is megmutatkozott. A Társulat az első 25 évben mindössze 1814 frtot fordíthatott könyvvásárlásra, a második negyedszázadban már közel 49.000 frtot adott ki e célra.

A könyvtár állománya ma kereken 50.000 kötetre rúg. Ebből 19.122 kötet esik 15.900 önálló munkára, a többi folyóirat.

Az önálló művek csoportjai:

A csop.	*Embertan, néprajz, művelődés tört., nyelvészet, neveléstudomány*	896	kötet
B „	*Bölcselet, tud. történet, életrajz*	1847	„
C „	*Kémia, technológia*	1215	„
D „	*Csillagászat, asztrofizika, fiz. földrajz, meteorológia*	926	„
E „	*Földrajz, útleírások, statisztika, nemzetgazdaság*	1827	„
F „	*Gazdaság, erdészet*	940	„
G „	*Állattan*	1387	„
H „	*Növénytan*	1069	„
I „	*Ásványtan, földtan, őslénytan*	1165	„
K „	*Orvosi tudományok*	2348	„
L „	*Fiziológia, anatómia, biológia*	680	„
M „	*Fizika*	1549	„
N „	*Enciklopédiák, szótárak, programmok*	1252	„
R „	*Vegyesek*	1333	„
S „	*Hungarica*	688	„
	Összesen:	19122	kötet

Értékes külföldi folyóiratok régibb sorozatai rendkívül értékessé teszik a könyvtár folyóiratgyüjteményét.

Másik értékes osztálya a könyvtárnak a külföldi tudományos testvérintézetek kiadványainak csoportja; ezekkel a Társulat kiadványcserét létesített. Amióta a Társulat kiadványai a magyar eredeti szövegen kívül idegennyelvű kivonatokat is közölnek, a Társulat neve néhány év leforgása alatt az egész tudományos világ előtt ismeretessé vált. A ma valóban beérkező cserés folyóiratok száma 267, az olvasópolcokon kitett egyéb lapoké pedig 78. Ezek között sok olyan kiadványt talál az olvasó, amelyek semmiféle más hazai könyvtárban nincsenek meg.

Tagjaink a könyvtárt — az augusztusi rendezési szünet kivételével — naponta 9—1-ig és d. u. 3—½8-ig használhatják, teljesen díjtalanul. Egy nagyobb és egy

kisebb olvasó- s egy társalgóterem áll rendelkezésükre, a tudományosan búvárkodók pedig a szakfolyóiratok nagytermében találnak zavartalan, kényelmes munkahelyet.

Könyvbeszerzéseinket úgy irányítjuk, hogy a tudományok újabb haladásával lépést tartva, a legfontosabb új műveket megvegyük; arra törekedtünk, hogy a magánosok számára megfizethetetlen kézikönyveket és gyüjteményes munkákat szerezzük be. Ebben egyébként a lehetőség szerint tagtársaink tanácsát és óhajtásait is figyelembe vettük. Az új beszerzések jegyzékét időről-időre a Természettudományi Közlönyben teszi közzé a könyvtáros.

A TÁRSULAT NAGY ADOMÁNYOZÓI

BAUER FERENC

pesti polgár 25.000 K készpénzt és a Gyulai Pál-utca 11. számú háznak felerészéből álló vagyonát hagyta a Társulatra; ez a ház legértékesebb alapítványa a Társulatnak

Nemeskéri KISS AURÉL

ügyvéd, hódmezővásárhelyi házrészét és szőlőbirtokát hagyta a Társulatra. A hagyaték jövedelme természettudományi munkák kiadását szolgálja

Gróf ANDRÁSSY DÉNES

1914-ben 32.000 koronát hagyományozott a Társulatra. Ez az alap, csakúgy, mint sok más nemes hagyományozó alapítványa, a pénz elértéktelenedése folytán megsemmisült

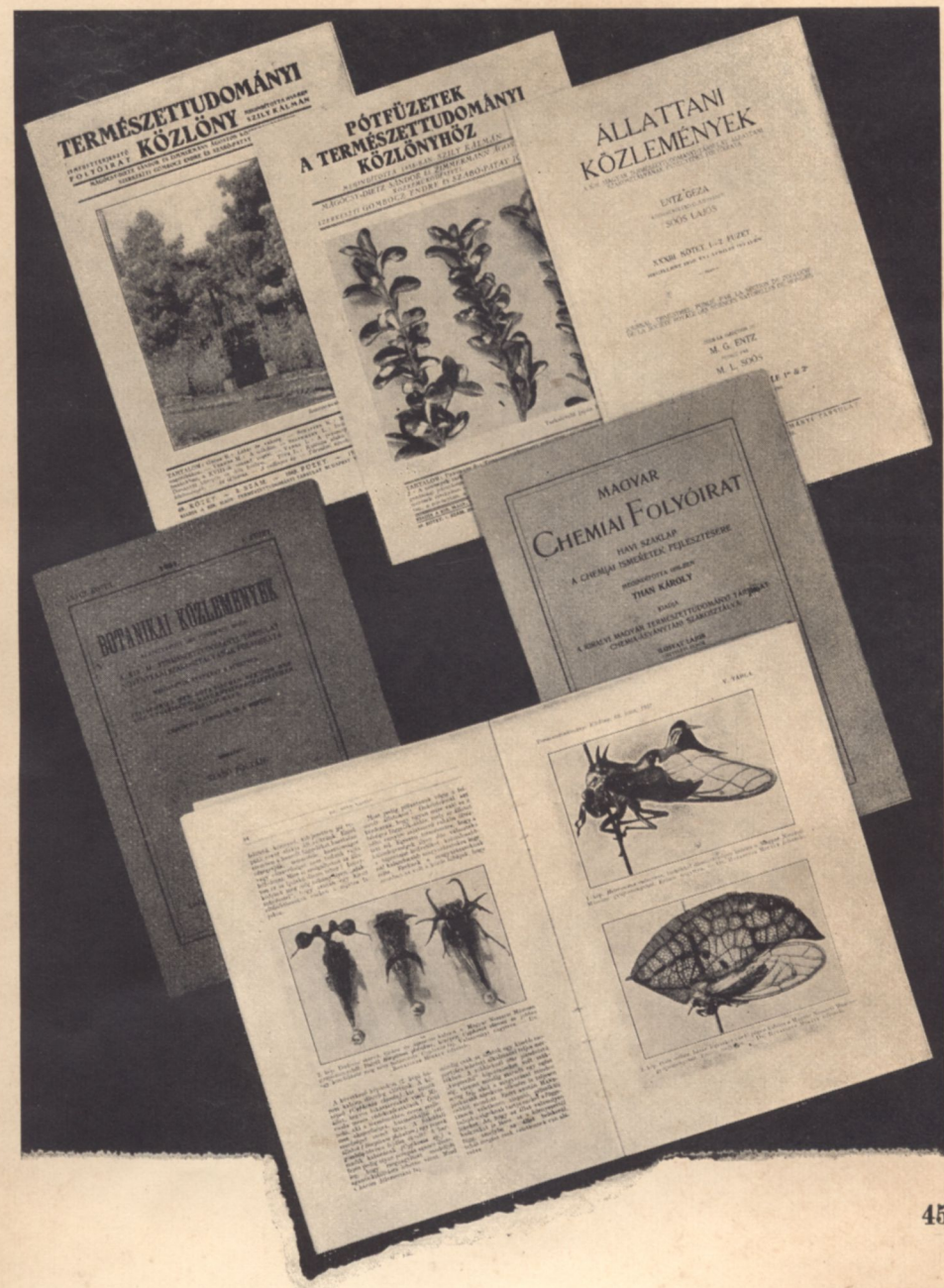
TÁRSULATUNK 1930-BAN RENDEZETT EMLÉKKIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÁSA. *Asztal körül balról: Szily Kálmán, Hutyra Ferenc, Dollinger Gyula, Horváth Géza, Mágócsy-Dietz Sándor, Császár Elemér, Ilosvay Lajos (középen álló), Tormay Cecil, Fáy Aladár, Kovács József, Berzeviczy Albert, Weszelszky Gyula. Ülők mögött balról: 'Sigmond Elek, Négyessy László, Tass Antal, Róna Zsigmond, Pekár Dezső, Jablonowski József, Csiki Ernő, Buchböck Gusztáv, Kövesligethy Radó, Jávorka Sándor, Kümmerle Jenő Béla, Réthly Antal, Filarszky Nándor, Cholnoky Jenő, Moesz Gusztáv, Haltenberger Mihály, Gombocz Endre, Szabó-Patay József, Fabricius Endre, Ernyey József, Szabó Zoltán*

II. A társulat mint kiadó

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

A Természettudományi Közlöny ma is a legnépszerűbb tudományos folyóiratunk. Legutóbbi, 1066-i füzetével záródó évfolyama 674 nagy nyolcadrét oldalon 46 műnyomó papírra nyomott képpel és 313 szövegközti képpel és ábrával jelent meg.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT FOLYÓIRATAI

Ha végig lapozzuk az eddig már szinte kis könyvtárt tévő évfolyamok köteteit, lépésről-lépésre nyomon követhetjük valamennyi természettudományos ágazat fejlődését 1869-től napjainkig. A TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY évfolyamai éppen azért, mert a lap mindig a korszerű ismeretek tárháza és tükre volt, értékes és gazdag kútforrásai a tudományok történetét kutatók számára.

Különös érdeme ugyanis a TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY-nek, hogy mindig csak a kiforrott, a tudomány mindenkori legfejlettebb fokának megfelelő igazságokat terjesztette, hogy bizonytalan, divatos elméleteknek soha hirdetője, szócsöve nem volt és hogy személyeskedő vitáknak hasábjain soha helyet nem adott.

Lapjain mindenki — szakember és műkedvelő egyaránt — megtalálhatja azt, ami érdekli és aminek hasznát veszi.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY megbízható, komoly, tárgyilagos, közérdekű és magyar — ez a titka és magyarázata népszerűségének és nagy elterjedtségének.

1888-ban a Társulat megindította a PÓTFÜZETEK-et, hogy a *szaktudományok* eredményeivel részletesebben ismertesse meg azokat az olvasókat, akik maguk is rendelkeznek szaktudással.

Így váltak a *Pótfüzetek* a mai magas színvonalú tudományos szemlévé; „Természettudományi mozgalmak" című rovatában rendszeresen beszámol a szaktudomány műhelyeinek legújabb eredményeiről, titkairól.

Hogy a *Pótfüzetek*-re nagy szükség van, legjobban az bizonyítja, hogy ez a negyedévi 4 számban, de a 2. és 3. számot egy füzetbe összevontan kiadó, összesen 12 nagy nyolcadrét ívnyi terjedelmű, értékes folyóiratot Társulatunknak átlag minden harmadik tagja járatja a TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY-ön kívül.

A Természettudományi Társulat könyvkiadó munkája

Közel száz éve annak, hogy a Természettudományi Társulat és Könyvkiadóvállalata úttörő munkásságát megkezdette. A magyar közönség természettudományos nevelése az iskolákon kívül a Természettudományi Társulatnak és kiadványainak köszönhet a legtöbbet. Minden lényeges felfedezés, nagyobbszabású kutatás, ami ebben a félszázadnyi időközben megszületett, a Természettudományi Közlönyön és a Társulat kiadványain keresztül vált a magyar kultúra közkincsévé. 100 kötetet meghaladó kis könyvtárrá növekedett már a Természettudományi Könyvkiadó Vállalat kiadványainak sora is. Neves külföldi és magyar szerzők útleírásai, néprajzi, fizikai, orvosi, természetrajzi művei láttak napvilágot az áldozatosan és buzgón dolgozó Társulat égisze alatt. Cotta, Darwin, Huxley, Tyndall, Helmholtz, Proctor, Lubbock, Reclus, Johnson, Emery, Guillemin, Brehm, Molisch, Punnett, Howard, Jeans, Kendall, Greguss, Lóczy, Herman Ottó, Ilosvay, Darvai, Csopey-Kuppis, Simonyi, Rudolf trónörökös, Schmidt, Lovassy, Szathmáry, Zimmermann, Göldi-Gorka, Entz-Soós, Rapaics Raymund, Dudichné-Koch, Császár, Zboray, e könyvek szerzőinek nevei is eléggé megvilágítják a Társulat munkájának alapvető fontosságát.

Századunk izgalmakkal telt, gyorsütemű napjaiban a természettudományok is új meg új ösztönzést kapnak a régi lendülethez, a közönség érdeklődése pedig megsokszorozódva fordul az időszerű kérdések felé. Évről-évre hallunk nagy orvosi felfedezésekről, az eddigi természettudományos világrendet valósággal felforgató elméletekről, óriási horderejű technikai találmányokról, Földünk eddig kevéssé ismert területeinek nagyszabású kiaknázásáról, újabb és újabb nyersanyagok használatbavételéről. Az elfoglalt, sokfelé lekötött modern ember eltéved az újdonságok e tömkelegében, ha a tudomány nem ad megfelelő kalauzt kezébe.

Ezt a felelősségteljes munkát végezte eddig is a legszebb eredménnyel a Természettudományi Könyvkiadó Vállalat. De a mai élet kérdéseinek szövevényesebbé válásával ez a feladat is nehezebbé vált. Eddig évente egy könyvet adott a Társulat tagjainak, most úgy érzi, hogy az érdeklődés megnövekedése és a problémák szaporodása évi kiadványai számának felemelésére kényszerítik. Ezután évente négy kötet könyvet fog letenni a tudományra éhes magyar közönség asztalára.

Az 1937. év négy kötetének már címe is elárulja, hogy a Természettudományi Könyvkiadó Vállalat mindig lépést tart az idővel s a legégetőbb fontosságú témákat akarja szőnyegre hozni. BEEBE érdekfeszítő könyve (FÉLMÉRFÖLDNYIRE A

TENGER ALATT) csodálatos világba vezeti az olvasót és szinte beláthatatlan távlatokat nyit meg az emberi haladás pionirjai előtt. A nyersanyagok megszerzése korunk legtöbbet hangoztatott szükséglete, a világpolitika titkos rúgója. A kőolajért folyó küzdelem rejlik például nem egy nagy izgalmat keltő politikai esemény mögött. NEEUWELAERTS könyve (HARC A KŐOLAJÉRT) ráébreszt azokra a nagy összefüggésekre, melyek a történelem fordulatai s Földünk természeti kincseinek kiaknázása között fennállanak. Nemrég zajlott le a sokat tárgyalt háború Abesszínia birtokáért. Mi az, ami erre a titokzatos országra vonta a világ figyelmét, milyen ez az európai civilizáció előtt csak most megnyílt terület? Ezekre a kérdésekre ad feleletet NESBITT műve: Az ISMERETLEN ABESSZÍNIA. A kis sorozat koronájaként pedig GARBEDIAN a természettudomány szédítő fejlődését, legújabb eredményeit mutatja be (A TERMÉSZETTUDOMÁNY LEGÚJABB ÁLLOMÁSAI). Közéletben, tudományban, társalgásban nélkülözhetetlen tudást ad ez a négy kötet, melyek nélkül művelt ember ma alig lehet meg.

Ezeken az élvezetes formában, szórakoztatóan, de igazi tudományos komolysággal megírt standard műveken kívül a Társulat folyóirata, a Természettudományi Közlöny folytat felbecsülhetetlen értékű közönségnevelő munkásságot. Cikkei mindig a legidőszerűbb tudományos eredményekről számolnak be. Ez azonban még nem elégítheti ki a szükségleteket, hiszen nem egy fontos kérdés megfelelő tárgyalása meghaladja egy cikk kereteit. Ezért alapította a társulat a NÉPSZERŰ TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR-t, mely elsősorban a nagyközönséghez szól, 1935 óta pedig a tagsági díjukat kifizetett tagoknak a TERMÉSZETTUDOMÁNYOK ELEMEI című sorozat füzeteit küldi ajándékképpen a Társulat. 1935-ben így adta a tagoknak TANGL: A vitaminok és GRÓH: Atomrombolás és elemátalakítás, 1936-ban pedig WODETZKY: Tájékozódás a csillagos égen, valamint SZABÓ Z.: A kromoszóma című munkákat.

Már a felsoroltakból is eléggé kivilágít a Természettudományi Társulat pótolhatatlan fontosságú szerepe kulturális életünkben. De nem mulaszthatjuk el, hogy meg ne említsünk néhányat azokból az önállóan megjelent könyvekből, melyek szintén szerves részei a Társulat munkatervének. Közkedvelt és hasznos kézikönyvek, melyek a gyakorlati életben adnak útmutatást (Az otthon és gazdasága; Vermes: A rádió; Aujeszky: Általános bakteriológia; Környei: A nem átöröklése; Természettudományi lexikon stb.) vagy a két hatalmas alapvető munka: JÁVORKA—CSAPODY: *A magyar flóra képekben* című 576 nagy negyedrét oldalon nyomott mű, amely 40 színes táblán és 72 fényképen kívül 4017 növény fekete rajzát foglalja magában, valamint az EMBERI TEST szerkezete, működése, egészsége és betegségei című, 10, egyenként 5 íves nagy negyedrét oldalú füzetből álló, számtalan színes és egyszínű táblával meg szövegképpel és rajzzal illusztrált pompás összefoglaló mű. A teljes munka 1937 őszén kerül ki a nyomdából.

A Természettudományi Társulat és Könyvkiadóvállalata a magyar tudományos élet legtiszteletreméltóbb és leghasznosabb intézményei közé tartozik. Tagjait részesévé teszi a kulturált nyugat természettudományos műveltségének s társadalmunkat megtartja a haladás útján.

164.646
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
KÁJONI JÁNOS
S. Doc